

İSLAM HUKUK LİTERATÜRÜNDE SAVAŞ KAVRAMLARI VE CİHAD

Dr. Öğr. Üyesi Alimcan BUĞDA *

Özet: Sözlükte “çaba ve gayret sarf etmek” gibi anlamlara gelen cihad kelimesi, kullanım alanı bakımından çok geniş boyutlu bir kavramdır. Genel olarak bir Müslüman için görülen ve görülmeyen düşmanların her türlü saldırılarına karşı üstünlük sağlama anlamındaki cihad, klasik fıkıh kaynaklarında iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi genel manada kişinin nefesine ve şeytana karşı hulusi kalple mücadele, toplumda hakkın ve doğrunun hâkim olması için toplumsal sorumluluk bağlamında ma’rufu dillendirmek ve münkerden sakındırmak olan dille mücadele ve İslam devletinin toplum düzenini ve adaleti sağlamak maksadıyla hukuki uygulamadan ibaret olan elle mücadeleyi kapsayan cihad türüdür. İkincisi ise dar anlamda doğrudan doğruya vatanın emniyeti ve devletin korunması için düşmanlara karşı silahla yapılan mücadeledir. İslam hukuk literatüründe cihad terimiyle daha çok kastedilen dar anlamdaki gayrimüslim düşmanlara karşı yapılan silahlı mücadele manasıdır. Fıkıh eserlerinde cihad kavramıyla beraber, düşmanla doğrudan doğruya silahlı çatışmayı ifade eden “harb”, “kıtal”, “gazâ”, “fetih” ve “nefir” gibi kavramlar kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Cihâd, Savaş, kıtal, harb, gazâ, fetih, nefir.

مصطلحات القتال والجهاد في مصادر الفقه الإسلامي

المخلص: كلمة الجهاد تعني في اللغة بذل الجهد والطاقة والوسع. وفي المصادر الإسلامية الجهاد مصطلح ذو دلالة واسعة المعاني. وهي بشكل عام تعني تصدي المسلم لهجمات أعدائه المرثيين وغير المرثيين العلنية والخفية، وانتصاره عليهم. كلمة الجهاد قد استعملت في التراث الفقهي بمعنيين، الأول: بالمعنى العام الذي يعني مجاهدة النفس والهوى والشيطان، وهو الجهاد الذي يكون من عمل القلب، والأمر بالمعروف والنهي عن المنكر، وهو الذي يبارس باللسان لسيادة الحق والحقيقة في المجتمع في سياق المسؤولية الاجتماعية، كما أطلق الجهاد على إقامة العدل وهو ممارسة شرعية لإيصال النظام والعدالة للمجتمع الإسلامي. والثاني: بالمعنى الخاص الذي يعني القتال بالسلح ضد الأعداء من أجل أمن الوطن وحماية الدولة. وأول ما يتبادر إلى الذهن من مصطلح الجهاد في المصادر الفقهية المعنى الخاص الذي يعني قتال الأعداء غير المسلمين. وفي المصادر الفقهية بالإضافة إلى مصطلح الجهاد يتم استعمال مصطلحات مثل: «القتال»، و«الحرب» و«الغزو» و«الفتح» و«النفير» للتعبير عن قتال العدو.

الكلمات المفتاحية: الشريعة الإسلامية، الجهاد، القتال، الحرب، الغزو، الفتح والنفير.

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, abugda@ksu.edu.tr ORCID: 0000-0002-3190-0146

GİRİŞ

İslam insanın canı, aklı, dini, malı ve neslinin korunması gereken kutsal, dokunulmaz değerler olarak nitelendirmiştir. Bu sebeple bunların korunması için önleyici tedbirler ve hükümler koymuş, bu değerlere zarar verdiği bilinen her türlü kötülük yasaklanmıştır. Haksız yere bir cana kıymayı, sanki bütün insanları öldürmüş olarak kabul etmiş, bir canı kurtarmayı da bütün insanları yaşatmış gibi nitelendirmiştir.¹ Toplumsal realiteleri de göz önünde bulunduran İslam, ortaya çıkacak muhtemel niza ve savaş durumlarında mümkün olduğunca savaşın değil, barışın seçilmesi gerektiğini emretmiştir.² Ancak kâfirlerin haddini aşması, Müslümanlara ait bir toprağı işgal etmesi veya işgale kalkışması, barış önerilerini kabul etmemesi veya İslâm dininin özgürce yaşanmasını engellemesi gibi meşru sebeplerle savaşı meşru görmüştür. Bazı İslam hukukçuları ise İslam'ın davetini açıkça engelleyerek Müslüman olmaya engel çıkarmasını da savaşı meşru kılan sebep olarak görmüşlerdir.³ *“Kâfirlerle savaşa girdiğinizde hemen öldürücü darbeyi vurun, nihayet onları çökertince esirleri sağlam bağlayın (kaçmamaları için tedbir alın). Sonra ya karşılıksız bırakırsınız yahut bedel alarak; ta ki savaş ağır yüklerini indirsın (sona ersin). İşte böyle; Allah dileseydi onları bizzat cezalandırırdı, fakat sizleri birbirinizle denemek istiyor. Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.”* (Muhammed 47/4) Kur'an-ı Kerim'in böyle bir ortamda yapılan silahlı çatışmaya “Harb” ve “Kıtâl” gibi terimleri kullandığını ve İslâm hukukunda genel olarak “cihâd” kavramı ile ifade edildiğini görürüz.

İslam hukukunda “Cihâd” genel olarak “Allah yolunda can, mal, dil, nefis gibi çeşitli vasıtalarla kötülüklerden korunmak için elden gelen güç ve gayreti sarfetmek” şeklinde her çeşit kötülüğe mukavemet göstermek tarzında anlaşılmıştır. “Cihad” manevî düşünceden maddi eyleme, nefis ve şeytanın vesveselerine üstünlük sağlamaktan görünen açık düşmanlara karşı mücadele etmeye kadar her çeşit kötülüğü geri püskürtmeyi ifade eden bir kavramdır.

“Cihâd” kelimesi geniş anlamlar ihtiva etmekle birlikte fıkıh literatüründe silahlı çatışma için daha çok “Harb”, “Kıtâl”, “Fetih”, “Gazâ” ve “Nefir” gibi kelimeler kullanılmaktadır.

Fakihler silahlı mücadele anlamındaki cihâdı gerektiren sebeplerin neler olduğu hususunda farklı yaklaşımlar sergileseler de genel olarak cihâdın düşmanın

1 el-Mâide 5/32.

2 en-Nisâ 4/90; el-Enfâl 8/61.

3 Özdemir, *Savaş Hukuku*, s. 130.

saldırısını bertaraf etmek, zulme engel olmak ve İslam dininin önündeki engelleri kaldırmak için yapılacağı konusunda farklı ifadelerle fikir birliği ettiği gözükmektedir. Cihad konusu İslam hukuk literatüründe daha çok “Siyer” başlığı altında devletler hukuku kapsamında ele alınmış, cihâdın ilân yetkisinin devlet başkanına ait olacağı hususunda alimler görüş birliği etmişlerdir. Ancak İslam hukukçuları milletlerarası ilişkilerin tanziminde genel ilkenin sulh ve barış, savaşın ise arızî ve geçici bir durum olduğunu İslam devletleriyle diğer devletlerin ilişkilerininin barış temeline dayandırıldığını dile getirmişlerdir.

İslam savaş hukuku ve cihâd ile ilgili klasik fıkıh literatürü dışında günümüzde akademik çalışmalar yapılmıştır ve yapılacaktır. Bunlardan Muhammed Hayr Heykel’in “*el-Cihâd ve'l-Kıtâl fi's-Siyâsetu'l-Şer'iyye,*” adlı eseri özellikle zikredilmeye değerdir. Bunun dışında TDV tarafından neşredilen İslam Ansiklopedisinde İslam savaş hukuku ile ilgili konular ele alınmıştır. KURAMER tarafından 20 – 21 Nisan 2016 tarihinde İstanbul’da “*İslâm Kaynaklarında, Gelenğinde ve Günümüzde Cihad*” adlı ilmi toplantı tertip edilerek konu farklı yönleriyle tartışılırken fikhî açıdan Ferhat Koca, Ahmet Yaman ve Talip Türcan’ın tebliğleri yer almıştır. Yine, Özgür Kavak’ın *Fıkıh Literatüründe Cihad Hükümleri ve Modern Cihad yorumları*, Recep Çetintaş’ın *İslam Hukukunda Gayrimüslimlerle İlişkiler Bağlamında Cihad Anlayışı*, Fatih Orhan’ın *Cihad’ın Mahiyeti ve Tebliğ Metodu Olarak Kullanılması*, Rahmi Yaran’ın *İslam, Cihad ve Savaş*, Saffet Köse’nin *Cihad Şiddete Referans Olabilir mi?* adıyla makaleleri bulunmaktadır. Bunların haricinde de konuyla alakalı başka çalışmalar da bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalarda cihadın ne olduğu, hükümleri, cihadın nasıl anlaşılması gerektiği gibi hususlar üzerinde durulmuş olup cihadla ilgili diğer kavramlar arasındaki ilişkiye çok yer verilmemiştir.

Cihad kavramının doğru anlaşılabilmesi için Kur’an ve sünnette geçen cihad ve bununla ilişkili kavramların anlamının ve fıkhîteki kavramsal yerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu makalede “cihâd”ın terim manası ve bu terimle ilişkili olan “harb”, “kıtal”, “gazâ”, “fetih” ve “nefir” kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkiler üzerinde durularak kavramsal karışıklığın giderilmesine çalışılmıştır.

1. SAVAŞ KAVRAMLARI

1.1. Harb

Kelime anlamıyla “barışın zıddı, savaş”⁴ mânâsına gelen harb kelimesi sözlükte, “mızrakla vurmak, öfkelenmek, savaş, çatışma, helak olma ve yazık olma” gibi anlamlar ifade etmektedir. Türkçedeki ‘savaş’ teriminin Arapça karşılığı olmaktadır. Bir fıkıh terimi olarak ise; “Milletlerarası münasebetlerde krizlere yol açan anlaşmazlıkların diplomatik girişimler, ara buluculuk ve tahkim başta olmak üzere barışçıl yollarla veya misilleme, abluka, ekonomik ambargo gibi yaptırımlarla giderilememesi durumunda söz konusu olan en şiddetli ilişki biçimidir.”⁵ şeklinde tarif edilmiştir.

Ayrıca Harb veya Muharebe kavramları, birinin diğerine üstünlük sağlamak ya da yenmek amacıyla iki kişi veya iki düşman grup arasındaki güç mücadelesini ifade etmektedir. Bu mücadele askerî olabileceği gibi, fikrî, iktisadi, siyasi, kültürel, medya ve benzeri vasıtalarla hayatın tüm alanlarında da olabilir. Örneğin düşmanı zayıflatmak ve yenilgiye uğratmak için strateji ve taktik olarak aralarında niza oluşturmak da harb kavramı içine girer.⁶ Peygamberimizin “Harb hile/taktiktir.”⁷ hadisine bakıldığında Harb kavramının, bir ülkenin bir milletin var olma mücadelesi kapsamında düşmana karşı geliştirdiği strateji ve taktik bağlamında “kıtal” kavramlarına nazaran daha geniş ve kapsamlı bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Kur’an-ı Kerimdeki; “Şayet bunu (faiz hakkında söylenenleri) yapmazsanız, Allah ve Rasulü tarafından ilan edilmiş bir harp ile karşı karşıya olduğunuzu iyi bilin” (Bakara 2/ 275-279) mealindeki faizle ilgili ayette geçen “harp” terimi birçok mealde genellikle “savaş” olarak tercüme edilmekteyse de, Kur’an-ı Kerimdeki faiz konusuyla ilgi ayetlerin geneline bakıldığında ayetteki “harp” teriminin sıcak savaş veya silahlı çatışma değil faizli sisteme karşı tavır ve önlem alınmasına işaret ettiği gözükmemektedir. Yani fakirleri sömürmeye ve zülüm üzere kurulmuş faizli düzene karşı, İslam’ın ön gördüğü refahı artırıcı adaletli dağıtıcı iktisadi bir düzen kurmaya yönelik gayret ve çabaya, iki düşman grup arasındaki güç mücadelesine işaret ettiği gözükmemektedir.

Harb ifadesi Allah rızası için yapılan mücadeleyi içine alabildiği gibi dünyevi çıkar ve menfaat için yapılan mücadeleyi de kapsamaktadır. Allah rızası için yapılan mücadele anlamındaki “harb”, cihad kapsamına girebileceği gibi Allah rızası taşımayan harb, cihad kapsamında değerlendirilmemelidir.⁸

4 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 815-816.

5 Yaman, “Savaş”, *DİA*, XXXVI, 189.

6 http://mawdoo3.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81_%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B1%D8%A8 (erişim tarihi: 05.11.2020).

7 Buhârî, “Cihâd”, 56.

8 Terzi, “Savaş”, *DİA*, XXXVI, 194-196.

1.2. Kıtāl

Cihād lafzıyla ilişkili bir diğer kavram da ‘kıtāl’dır. Arapça olan kıtāl, kelime olarak “savaş, çarpışma, muharebe” gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise ‘harb’ kelimesinde olduğu üzere Türkçedeki ‘savaş’ teriminin yerini tutmaktadır.¹⁰ Kıtāl lafzı Kur’ân’da birçok yerde geçmekle beraber aynı zamanda Muhammed Süresinin de diğer ismi olarak kullanılmaktadır. Kıtāl lafzından türeyen kelimeler Kur’ân-ı Kerîm’de şu şekilde kullanılmıştır: “*Kâfirlerle savaşa girdiğinizde hemen öldürücü darbeyi vurun, nihayet onları çöktürünce esirleri sağlam bağlayın (kaçmamaları için tedbir alın). Sonra ya karşılıksız bırakırsınız yahut bedel alarak; ta ki savaş ağır yüklerini indirsın (sona ersin). İşte böyle; Allah dileseydi onları bizzat cezalandırırdı, fakat sizleri birbirinizle denemek istiyor. Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.*” (el-Muhammed 47/4) Kıtāl kelimesi genellikle Kur’ân-ı Kerim, hadis ve fıkıh kaynaklarında “iki topluluk arasında meydana gelen silahlı çatışma, sıcak savaş” anlamındaki savaş karşılığında kullanıldığı görülmektedir.

Öte yandan kıtāl kelimesi harp terimiyle eş anlamlı gibi telakki edilse de, kıtāl lafzı harp terimine nazaran daha çok sıcak savaş ve çarpışma anlamında kullanılmaktadır. Kıtāl kavramı, Allah rızası için yapılan sıcak savaşlar için kullanılabilirdiği gibi dünyevi menfaatler için yapılan sıcak savaşlar içinde kullanılmaktadır. Buna göre kıtāl terimi, Allah rızası için yapılan sıcak savaş anlamında kullanıldığında cihād lafzının kapsamı içine dahil olurken, dünyevi çıkar ve menfaat için yapılan sıcak savaş anlamında kullanıldığında ise cihād kapsamına dahil olmamaktadır. Bu sebeple Muhammed Hayr Heykel savaşların bazısının cihād olacağı, bazısının ise cihād olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmektedir.¹¹

Harb terimi, silahlı veya silahsız düşmana karşı ortaya konan mücadeleyi ifade ederken kıtāl terimi, sadece silahlı sıcak savaşı ifade etmektedir. Bu sebeple harb teriminin kıtalden daha kapsamlı kullanım alanı bulunmaktadır. Ancak her iki terimde Allah rızası için kullanıldığında cihad kavramı kapsamında değerlendirilirken Allah rızası gözetilmediğinde cihad kavramı dışına çıkmaktadır.

1.3. Fetih

Arapça’da (fe-te-ha) kökünden türeyen ‘fetih’, kelime anlamıyla “açma, yol gösterme, hüküm verme, galibiyet ve zafere ulaştırma”¹² gibi anlamlara gelmekte-

9 İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, V, 3528.

10 Yaman, “Savaş”, *DİA*, XXXVI, 189.

11 Heykel, *el-Cihād*, I, 51-368.

12 İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, V, 3337-3338.

dir. Terim olarak ise “Müslümanların ülke veya şehirleri i'lâ-yi kelimetullah amacıyla tevhit akidesine açmaları, İslâm devleti idaresine almaları”¹³ gibi mânâlara gelmektedir.

Fetih kelimesi Müslümanların gayri Müslimlerden ele geçirdikleri toprak kazançlarını tarihte ve günümüzde bilinen diğer istilâ ve sömürü savaşlarından ayırmak amacıyla kullanılmıştır. Bu kullanımın kaynağı ise Müslümanların geçmiş ve gelecekteki maddî-mânevî zaferlerinden bahseden Feth suresidir.¹⁴ Fahreddin Râzî (ö. 606/1210) bu sûredeki fetih lafzının, Mekke'nin fethi, Rum beldesinin fethi, Hudeybiye sulhu ve İslâm'ı hüccet, burhan ve kılıçla yaymak ile hakla batıl arasındaki hükmün ortaya çıkması gibi maddi ve manevi anlamlara geldiğini belirterek tercihinin Mekke'nin fethi, Hudeybiye sulhu ve İslâm'ın ayet, hüccet, beyan ve burhanla yayılması olduğunu ifade etmiştir.¹⁵ Bu açıklamadan İslam fetihlerinin esas gayesinin, “i'lâ-yi kelimetullah” olup savaş, sulh, beyan, burhan ve hüccet gibi yöntemlerle İslâm'ın fethedilen ülkelerde yayılmasını sağlamak¹⁶ olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda fetih, Müslümanların sürekli İslâm'ın tüm insanlara rahatça ulaşması için ortam hazırlama gayreti ve İslam adaletini dünyaya hâkim kılma arzusu, yani genel anlamıyla “ilay-ı kelimetullah” özel anlamıyla (Biz Türkler için) “kıızıl elma” ideali olmuştur. Söz konusu ettiğimiz “i'lâ-yi kelimetullah” nitelemesi için Hz. Peygamber'den rivayet edilen **İstanbul (Konstantiniyye) muhakkak fethedilecektir. Onu fetheden emîr ne güzel emirdir. Onu fetheden ordu ne güzel ordudur.**” hadisi bir delil olarak görülebilir. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet'in 1461 yılında Trabzon Rum devletini Osmanlıya bağlamak için sefer çıkarken Sârâ Hatun'nun sorusuna cevaben söylediği aşağıdaki ifadeler bu hedefi nitelemeye uygun düşeceği kanısındayız; “Fatih Sultan Mehmet Trabzon Rum devletini Osmanlıya bağlamak için sefer çıkar. Erzurum'a varınca Uzun Hasan'ın annesi Sârâ Hatun'u ana edindi. Şeyh Hasan'a baba dedi. İkisini de beraber alıp Trabzon'a gitti. Bulgar Dağı'na ki çıktılar, Trabzon tarafına iner oldular. Uzun Hasan'ın anasını beraber alıp inmişti. Padişah bu dağın çok yerini yaya yürüdü. Elhasıl, Trabzon'un üzerine indi. Uzun Hasan'ın anasını beraber alıp inmişti. Sultan Mehmed'e Sârâ Hatun; “Hey oğul! Bir Trabzon için bunca zahmetler çekmek nedendir?” dedi. Padişah cevap verdi ki: “Ana! Bu zahmetler Trabzon için değildir. Bu zahmetler İslam dini yolunadır ki ahirette Allah Hazretlerine varınca utanmayalım diyedir. Zira bizim elimizde İslam kılıcı vardır. Eğer biz bu zahmete katlanmazsak bize gazi demek yalan olur”

13 Fayda, “Fetih”, *DİA*, XII, 467.

14 Fayda, “Fetih”, *DİA*, XII, 467-469; Şimşek, “Fetih Sûresi”, II, 349-350.

15 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXVII, 77.

16 Fayda, “Fetih”, *DİA*, XII, 467-469; Şimşek, “Fetih Sûresi”, II, 349-350.

dedi.”¹⁷ Zira Hz. Peygamber’e “Allah yolunda olan kimdir? Ganimet kazanmak için harp eden mi, cesaretiyle şöhrat kazanma amacıyla olan mı, yoksa kabilesiyle dayanışma hâlinde bulunduğunu göstermek isteyen mi?” diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: “Hiçbiri değildir. Sadece Allah’ın adını yüceltmek için savaşan kimse Allah yolundadır.”¹⁸ Buna göre İslâm dininin savaşlardan beklentisinin temelinde İslâm’ın ulaşmadığı yerlere İslâm’ı götürerek oradaki insanların Müslüman olmasını hedeflemek bulunmaktadır. Bu nedenle İslam tarihçileri İslam’ın benimsediği savaşı istilâ, tecrit, toplu imha ve sömürü gibi diğer savaşlardan ayırmak için özellikle ‘fetih’ tabirini kullanmışlardır. Ancak Müslümanların kendi aralarındaki güç mücadelesi asla fetih olarak kabul edilmemektedir.

1.4. Gazâ

Kelime olarak “kastetmek, amaçlamak, savaşmak, akın yapmak, düşmana karşı savaşmak ve onu bitirmek için savaş”¹⁹ anlamlarına gelen “gazâ” kelimesi terim olarak; “özellikle Osmanlılarda din için yapılan savaşı ifade eden ve bir fetih ideolojisi hâline gelen” savaşlar için kullanılmıştır. Gazâ terimi asıl itibarıyla savaş için kullanılmakla beraber İslâmiyet’i yaymak, gayrimüslimler tarafından işgale uğramış Müslüman topraklarını geri almak ve Müslümanların yönetimindeki toprakları yahut nüfuz alanını genişletmek gibi gayretler uğrunda akınlara katılmak ve cenk etmek, anlamını kazanarak anlam daralması yaşamıştır. ‘Gazâ’ terimi sırf “i’lâ-yi kelimetullah” için yapılan cenktir. Bu anlamda gazâ terimi kıtalden ayrılmaktadır. Kıtalden Allah rızası için hem de dünyevi menfaat için sıcak savaş iken gazâ yalnızca Allah rızası için yapılan cenk ve cenk için çıkılan seyrü seferdir. Bu nedenle Osmanlılar da cihâd terimi yerine gazâ kelimesi kullanılmıştır.²⁰

1.5. Nefîr-i Âmm

Kelime olarak Nefr sözlüğü; heyecan veren bir işten dolayı bir yerden bir yere fırlayıp çıkma, ürküp kaçmak²¹ anlamlarda kullanılmaktadır. “Nefîr” kelimesi devlet başkanının insanları harbe davet etmesi anlamındaki “istinfâr” kelimesi ve Türkçedeki “seferberlik emriyle” aynı anlamda kullanılmaktadır. Seferberlik emri,

17 Atsız, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 198-169.

18 Buhârî, “Cihâd”, 56.

19 İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, V, 3253-3254; Mahmud Abdurrahman, *Mu’cem*, III, 13.

20 Kafadar, “Gazâ”, *DİA*, XIII, 427-429; Önkal, “Gaza”, *Şamil İslam Ans.*, III, 31-32.

21 İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, VI, 4497-4499; Heyet, *Mu’cem*, s. 939-940.

“halkı yerinden oynatma” anlamına gelmektedir.²² Günümüzde ise seferberlik, “bir ülkenin silahlı kuvvetlerini savaşa hazır duruma getiren, ülkenin ekonomisini, yönetimini savaşın gereklerine uyacak duruma sokan hazırlık ve önlemlerin tümü”²³ olarak açıklanmaktadır. Fikhî bir terim olarak nefir-i âmm, Müslüman bir beldeye düşman istilâsı tehdidi söz konusu olduğunda muvazzaf askerlerle bu tehdidin durdurulmasının mümkün gözükmeyişi durumunda tüm Müslümanların seferber edilmesidir.²⁴ Nefir (seferberlik) hali kendi içerisinde nefir-i hâs (kısmî seferberlik) ve nefir-i âmm (genel seferberlik) olarak iki kısma ayrılmaktadır. Bu bağlamda nefir ülkenin genel durumu göz önünde bulundurularak ve ihtiyaca göre genişlemektedir. Nefir kavramı kıtal gibi maddî savaşlar esnasında söz konusu olduğu gibi, günümüzde Müslüman ülkeler ve toplumlar ile gayrimüslim ülkeler ve toplumlar arasında cereyan eden psikolojik, iktisadî, teknolojik, kültürel vs. alanlarda cereyan eden mücadele ve mücahede şekillerinde harp kapsamı içinde de düşünülebilecek bir husustur.²⁵ Nefir (seferlik) Müslüman ülkelerin ve toplumların gayrimüslimler karşısında maddi ve manevi yönden kalkınması ve güçlenmesi amacıyla ilan edilir ve Müslümanlar da buna Allah rızası için uyar ve bu doğrultuda hareket ederse, cihad kapsamında değerlendirilmektedir. İslam tarihinde ilk nefir-i âmm (genel seferberlik) olayı Hz. Peygamber döneminde Tebük Gazvesi’nde yaşanmıştır. Bu gazve zor ve meşakkatli olacağından Hz. Peygamber askerlerin ona göre hazırlık yapmasını istemiştir ve bütün Müslüman kabilelerine haber göndererek savaşa hazırlanmalarını ve Medine’ye gelmelerini isteyerek nefir-i âmm/genel seferberlik ilân etmiştir.²⁶

1.6. Cihâd

Cihâd sözlükte, “güç ve gayret sarf etmek, bir işi başarmak için elden gelen bütün imkânları kullanmak”²⁷ gibi mânâlara gelmektedir. Şerî manada ise “canıyla, malıyla, diliyle ve diğer vasıtalarla takatinin ve çabasının yettiğince Allah yolunda savaşmak ve bu yolda ölümüne çaba göstermektir.”²⁸ şeklinde tanımlanmıştır.

22 Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IV, 344.

23 Akalın, *Türkçe Sözlük*, s. 2026.

24 Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, III, 486-487; Şeyh Nizâmî, *el-Fetavâ’l-Hindiyye*, II, 209.

25 Buğda, “İslâm Savaş Hukûkunda Nefir-i Âmm (Genel Seferberlik)”, s. 359,377.

26 Yiğit, “Tebük Gazvesi”, *DİA*, XXXX, 228.

27 İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, I, 807.

28 Kâsânî, *Bedâi’*, VIII, 373.

Kur'an ve Sünnete bakıldığında cihâd lafzının geniş anlamıyla, "Allah yolunda canla, malla veya fikirle mücadele" mânâsında kullanıldığı görülmektedir. Kur'an'da geçen âyetler dikkate alındığında Mekke'de nazil olan âyetlerde geçen cihâd kelimesinin geniş anlamıyla kullanıldığı anlaşılırken,²⁹ Medine'de inen bazı âyetlerde ise³⁰ sıcak savaş anlamında dar mânâda kullanıldığı görülmektedir.³¹ Cihâd kelimesi hadislerde savaş anlamındaki kıtal, gazve, sefer gibi kavramlar için kullanıldığı gibi "Mücahid nefsiyle cihâd edendir."³² "Mümin kılıcı ve diliyle cihâd eder."³³ ve "Cihadın en faziletlisi zalim sultanın yanında hakkı söylemektir."³⁴ hadislerinde belirtildiği üzere anne babaya hizmetten nefisle mücadeleye, toplumda adaletin hakim olmasından hacc-ı mebrura varıncaya kadar daha birçok anlamda da kullanıldığı görülmektedir.³⁵ Buradan hareketle cihâd lafzının hadislerde kıtal/savaş anlamından daha ziyade geniş anlamı olan "mücadele" anlamında kullanıldığı görülmektedir.

İslâmi literatürde cihâd, "dini emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek" şeklinde genel ve kapsamlı bir anlamı bulunmaktadır. Bu kapsamlı tanımı dolayısıyla cihad kavramının birçok İslami ilimlerle irtibatı bulunmaktadır. Mesela, İslam tebliğinin Fahreddîn Râzî'nin de ifade ettiği gibi hüccet, beyan ve burhan yoluyla yapılması anlamındaki cihad kelam ilminin kapsamında iken "nefs-i emmareyi yenme çabası" mânâsındaki cihad tasavvuf ilminin konusunu oluşturmuştur.³⁶ Meselâ İbn Kayyim (ö. 751/1350), Zâdu'l-Meâd isimli eserinde cihâdın, şeytanlara ve nefse karşı yapılması gerektiğini ifade etmektedir.³⁷ İslam hukuku ise daha çok cihadın kıtal, harb, fetih ve gazâ gibi hukuki sonuç doğuran yönlerini ele alarak bunların hukuki hükümlerini izah etmiştir. Bu nedenle fakihler eserlerinde hukuki sonuç doğurması itibariyle daha çok "gayri müslimlerle yapılan silahlı savaş" mânâsında cihad terimini kullanmışlardır.

Yukarıda manaları farklı olan kavramların genelde biri diğerinin yerine kullanılarak kavram kargaşaları, anlamları birbirine yaklaşık kavramların aralarında ne tür bir mantıksal ilişkinin bulunduğu ortaya konularak giderilebilir.

29 el-Ankebût 29/2,8,69; Lokman 31/15; en-Nahl 16/110.

30 en-Nisâ, 4/95; et-Tevbe 9/41,86.

31 Heykel, *el-Cihâd*, I, 41.

32 Tirmizî, "Cihâd", 20.

33 Beyhâkî, *Sünen*, X, 404.

34 Nesâî, "el-Fiten", 31.

35 Özel, "Cihad", *DİA*, VII, 527-528.

36 Özel, "Cihad", *DİA*, VII, 527.

37 İbn Kayyim, *Zâdu'l-meâd*, III, 6.

Mantıkta kavramlar arasında dört tür ilişki bulunur;³⁸

1.Eşitlik-Aynılık: İki kavramın her ikisinin de tüm üyeleri birbirini kapsıyorsa. Örneğin: her insan gülücüdür/Her gülücü insandır.

2.Ayrıklık-Zıtlık: İki kavramın hiçbir üyesi birbirini kapsamıyorsa.

Örneğin: Hiçbir insan at değildir/Hiçbir at insan değildir.

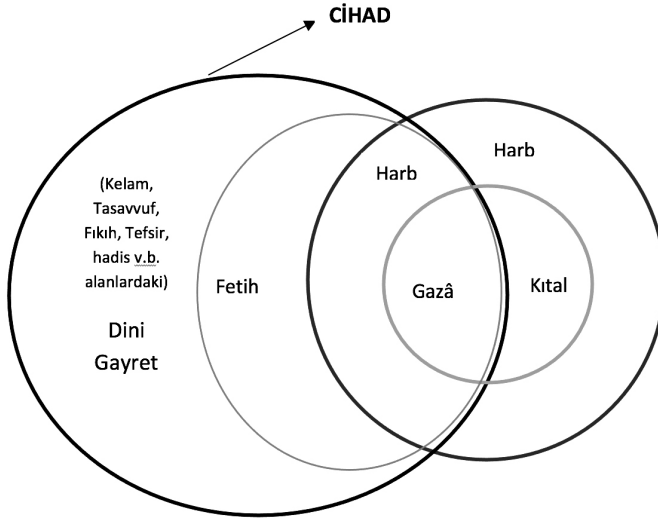
3.Tam-Girişimlilik: İki kavramın sadece birinin üyeleri diğerinin üyelerini kapsıyorsa.

Örneğin: Her insan Canlıdır/Bazı canlılar insandır

4.Eksik -Girişimlilik: Her iki kavramın bazı üyeleri birbirini kapsıyorsa.

Örneğin: Bazı insanlar beyazdır/bazı beyazlar insandır.

Bilimde kavramları doğru anlamak, kavramların ıstılahî anlamlarını yerli yerine oturtmak ve böylece kavram kargaşasına son vermek önemlidir. Bu sebeple yukarıdaki mantık ilişkisi açısından cihat ve bununla alakalı kavramlar arasındaki ilişkiyi aşağıdaki tablo ile göstermek mümkündür.

Bu tabloya göre;

Fısebilillâh olan her gayret cihaddır/her cihad da Fısebilillâhdır.

Cihad, bazen dini gayret, bazen gazâ, bazen de fetih iken her gazâ, fetih ve dini gayret de cihaddır.

Bazı harb cihad iken her cihad harb değildir.

Hiçbir cihad kıtal değilken, her kıtal de cihad değildir.

Sonuç olarak İslam savaş hukuku alanında kullanılan kavramlar kısaca şu şekilde tanımlamak mümkündür. Cihad kavramı, Allah yolunda gösterilen bütün gayret ve mücadeleleri kapsamakta ve harb ile kıtalin Allah katındaki değerini belirleyici özellik taşımaktadır. Harb kavramı, bütün boyutlarıyla savaş halini kapsamaktadır. Kıtâl kavramı, savaş içinde fiili vuruşmayı ve silahlı mücadeleyi ifade etmektedir. Feth kavramı, yukarıdaki mücadeleler sonucunda bir belde İslam'ın hükümlerinin cari olması ve Müslüman hâkimiyetinin sağlanmasıdır. Gaza kavramı ise, cihad kapsamında yapılan savaşın örfte cihad yerine kullanılmasıdır.

2. İSLÂM HUKUKUNDA CİHÂD

Cihad kavramının Hz. Peygamberin hadisinde “cihâd-i ekber (büyük cihâd) ve cihâd-i asgar (küçük cihâd)”³⁹ şeklinde ifadesini bulduğu üzere kişinin iç dünyasındaki kötü ve şehvî düşünceleriyle mücadelesi ve dışarıdan gelecek kötülüklere (günahlara) karşı çeşitli mücadeleyi kapsadığı gibi fikrî, iktisadi, siyasi, kültürel ve iletişim alanındaki mücadeleyi kapsayan geniş bir anlamı bulunmaktadır. Ancak İslam hukuk literatüründe cihâd kavramının hukuki sonuç doğurması bakımından daha çok “Allah yolunda yapılan silahlı savaş” manası kullanılmıştır. İslam Hukukçuları bu anlamdaki cihâdın hukuki sonuçları ve hükümleri üzerinde genişçe durmuşlardır.⁴⁰

İslam Savaş Hukuku açısından cihâdın, hukuk çerçevesinde yerine getirilen ve ibadet niteliği olan bir husus olduğu ve bu bağlamda “Allah yolunda” olmayan kişisel çıkar uğruna yapılan kıtal veya harbin cihâd sayılmayacağı da belirtilmiştir. Bu açıdan İslam Hukuk Usulü eserlerinde cihad, “mahkûm fih” (hükme konu olan fiiller) bölümünde, Allah hakkı, “kamu hakkı” olan ve sırf ibadet niteliği taşıyan, yani toplum düzeninin temelini teşkil eden “din”in ayakta tutulmasını amaçlayan namaz, oruç ve zekât gibi ibadetler içinde yer almıştır.⁴¹

Hz. Ebu Bekir de halife olarak seçildiğinde yaptığı konuşmasında; “Allah yolunda cihâdı terk etmeyin, eğer terk ederseniz Allah üzerinize zilleti musallat

39 Bu hadisin detayıyla ilgili bkz: Beyhâkî, *es-Sünen*, 165.

40 Mâverdi, *el-Havî*, XIV, 110; Karâfî, *ez-Zehira*, III, 385; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, IV, 360; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, V, 470.

41 Debûsî, *Takvimu'l-edille*, s. 437; Pezdevi, *Usûl*, IV, 195; Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, s. 374-375.

edecektir.”⁴² diyerek cihâdın önemine dikkat çekmiş ve her daim cihâdın içinde bulunulmasını teşvik etmiştir. Hz. Ebu Bekir’in bu konuşması her bir Müslüman için ülkesinin var olması, ayakta kalabilmesi ve güçlü olması için her zaman ve her alanda (askeri, güvenlik, ekonomi, sağlık, eğitim..... vs.) dile getirilmiş bir direktif olarak algılanmıştır. Bu sayede Kur’an-ı Kerim’in sıklıkla dile getirdiği “İman ve Salih amel” birlikteliği vurgusu Müslümanların hayatında daha anlamlı hale gelmektedir.

2.1. Cihâd Gerektiren Durumlar

Klasik fıkıh eserlerinde gayrimüslimlerle savaşmayı gerektiren sebeplerle ilgili farklı yaklaşımların söz konusu olduğu görülmektedir. İmam Şafî⁴³, Kâsânî,⁴⁴ İbn Kudâme,⁴⁵ İbn Teymiyye⁴⁶ gibi bazı İslam hukukçuları “*Fitne tamamen yok edilmeye ve din (kulluk) de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın!*” (el-Bakara 2/196), ve “*Müşrikler nasıl sizinle topyekün savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekün savaşın ve bilin ki Allah (kötülükten) sakımanlarla beraberdir.*” (Tevbe 9/36) âyetlerindeki mutlaklık bildiren ifadelerden dolayı kafir ve müşriklerle Müslüman oluncaya veya cizye verinceye kadar savaşılması gerektiği kanaatindedirler. Ancak günümüz akademisyenlerinden Ahmet Yaman, bu görüşlerin ortaya konulduğu dönemlerde Müslüman olmayan ülkelerin ve toplulukların İslam tebliğine engel olmaları, savaşlarda Müslümanların galip gelmesi ve Müslümanların tek güç haline gelmesinin verdiği galibiyet psikolojisinin bir takım İslam hukukçusunu böyle bir kanaate sevk etmiş olabileceğini ifade etmektedir.⁴⁷

Yukarıdaki görüşün aksine İbn Cüzey (ö. 741/1341) ve İbn Hümam (ö. 861/1457) gibi bazı İslam hukukçuları ile günümüzdeki birçok araştırmacı ise Hz. Peygamber’in bazı söz ve fiillerinden hareketle savaş ayetlerini dönemin zaruret şartları içerisinde açıklamışlardır. Bunlara göre savaş arızî ve geçici bir durum olup savaş ancak haksızlığı ve zulmü gidermek, fitneyi yok edip İslam davetini güvence altına almak için yapılabilir.⁴⁸ Aksi halde Hz. Peygamber’in Hudeybiye anlaşmasını yapmaması ve sürekli savaş halinde olması gerekirdi.

42 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 415.

43 Şafî, *el-Ümm*, IV, 228.

44 Kâsânî, *Bedâi’*, VII, 100.

45 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X, 387.

46 İbn Teymiyye, *Mecmû Fetâvâ*, III, 535.

47 Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, s. 113-115.

48 Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, s. 120-122.

Hanefîlerden Serahsî (ö. 483/1090), Bâbertî (ö. 786/1384) ve İbnü'l-Hümmam cihâdın nedeni olarak düşmanların Müslümanlara karşı savaş açmasını sebep olarak zikrederler.⁴⁹ İbnü'l-Hümmâm, düşmanlardan Müslümanları dinlerinden çevirmeye, fitneye düşürmeye yönelik bir zorlama, öldürme ve şiddet kullanma gibi fiiller sadır olmadıkça savaş gerekçesi oluşmayacağını belirterek “Fitne ortadan kaldırılıncaya kadar savaşın” ayetindeki “fitne” kavramının Müşriklerin işkence ve öldürme yoluyla Müslümanları dinlerinden döndürme anlamında kullanıldığını ifade etmektedir.⁵⁰ Mâlikî fakih İbn Cüzey de İslam ülkesinin etrafı güvenli bir biçimde korunmaya alınmış ve sınırlar tahkim edilmiş durumda ise savaşın farz olma niteliğini kaybedeceğini ve nafîle hükmünü alacağını dile getirmiştir.⁵¹

Cihadın gerçekleşme gerekçesi hususunda Abdulvehâb Hallâf ve Muhammed Ebû Zehra gibi bazı muasır müellifler, cihâdın sadece düşmanın uzaklaştırılması için olacağını, kâfirlerin Müslümanlara zarar vermesi durumunda davanın korunması ve şerrin def edilmesi için savaşın gerekli olacağı, aksi takdirde savaşın gerekmediği görüşündedirler.⁵²

Günümüz akademisyenlerinden Saffet Köse, cihad ile ilgili ayet ve hadisleri Peygamberin uygulamalarıyla birlikte bütünlük içinde değerlendirildiğinde, İslam'da cihadın savunma savaşı karakteri taşıdığını dile getirmiş, savaşı haklı kılan sebepleri, Meşru Müdafaa, Barış Antlaşmasının Bozulması, Elçilerin Öldürülmesi, Düşmanla İş birliği, Yabancı Ülkelerde Yaşayıp da sırf İnançları Sebebiyle Şiddet ve İşkenceye Maruz Kalan Müslümanların Yardım Talebi olarak sıralamıştır.⁵³

İslam hukukçularının cihâdı gerektiren durumlarla ilgili dile getirdikleri gerekçeler çeşitlilik arz etse de “gereklilik” hükmünün değişen koşullar ve içinde bulunulan şartlara göre belirlendiği görülmektedir. Savaş, insanları öldürmeyi, binaları yakıp yıkmayı beraberinde getireceği için İslam düşüncesinde bizatihi güzel bir şey değildir. Barış içinde yaşamak mümkün olduğu müddetçe savaş tercih edilemez. Savaş hedef değil vesiledir.⁵⁴ Ayrıca meşru bir savaşta kadınların, ihtiyarların, din adamlarının, kötürüm ve körlerin, savaşa katılmayıp kendi işleriyle uğraşan işçi, çiftçi ve tüccarların öldürülmemesi hükmü de savaşın esas

49 Serahsî, *Usûl*, II, 62; Bâbertî, *el-İnâye*, V, 437; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadir*, V, 434.

50 İbnü'l-Hümmam, *Fethul-Kadir*, V, 437.

51 İbn Cüzey, *el-Kavâinü'l-fıkhiyye*, s. 97.

52 Hallâf, *es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye*, s. 63; Ebû Zehra, *el-Alâkatu'd-devliyye*, s. 98.

53 Detaylı bilgi için bkz, Köse, “Cihad Şiddete Referans Olabilir Mi?”, s. 59-65; Çetintaş, “İslam Hukukunda Gayrimüslimlerle İlişkiler Bağlamında Cihad Anlayışı”, s. 43-48.

54 İbn Abdisselâm, *Kavâid*, I, 54.

sebebinin küfür değil düşmanlık olduğunu göstermektedir. Buna göre ayetlerde geçen mutlak savaş ifadeleri meşru sebeplere dayanarak ilan edilmiş bir savaş sırasındaki durumlarla ilgili olmaktadır.⁵⁵ Bu açıdan kendileriyle sulh yapılmış ülke ve toplumlara karşı savaş açılmaz. Çünkü savaş İslam'a ve Müslümanlara yönelik tecavüzlere karşı koymak için zaruret addedilerek meşru sayılmıştır. Bu nedenle cihad, arada bir anlaşma olduğu halde bunu çiğneyen, Müslümanlara düşmanlık yaparak saldırı ve tecavüzde bulunanlara karşı mümkün olmaktadır.⁵⁶

2.2. Cihâdın İlânı

İslam hukukçuları cihâdın ilân yetkisinin devlet başkanında olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.⁵⁷ Devlet başkanının gelişen koşullar doğrultusunda muharip birliklerine cihâd emri vermesiyle savaş hazırlıkları mutlak mânâda başlatılmış sayılacaktır. Savaş kararı alındığı zaman eğer gayrimüslim tarafla daha önce yapılmış herhangi antlaşma var ise ilk olarak “(Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik yapmasından korkarsan, sen de (onlarla yaptığın ahdi) aynı şekilde bozduğunu kendilerine bildir. Çünkü Allah, hainleri sevmez.” (el-Enfâl 8/58) âyeti gereğince savaş ahlaki gereği önce antlaşmanın bozulduğu iletilir ve karşı taraf sulha davet edilir, bu teklif kabul edilmezse düşmanla fiili olarak savaş başlatılır.

2.3. Cihâd'ın Hükümü

İslam hukukçuları, barışın ve sükûnetin hâkim olduğu ülkelerle cihâdın farz olmadığı hususunda ittifak halindedirler. Düşman kuvvetlerinin İslâm ülkesine saldırması veya saldırı olmasa da böyle bir tehlikenin yakın gelecekte vuku bulması kuvvetle muhtemel hâle gelmesi durumunda cihadın farz olacağı konusunda görüş birliği içindedirler.⁵⁸ Devlet başkanı tarafından cihad ilan edildikten sonra bu görevi ifa edecek bir topluluğun veya askeri birliğin bulunması ve bunların devleti korumada yeterli olduğu durumlarda ise cihad diğer bireyler için farz-ı kifaye olmaktadır.⁵⁹

55 Hallâf, *es-Siyaset*, s. 81.

56 Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, s. 127.

57 İbn Kudâme, *el-Kâfi*, V, 470; Karâfi, *ez-Zehira*, III, 388; Kâsânî, *Bedâi'*, VII, 97-98; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, V, 236.

58 Mâverdî, *el-Havî*, XIV, 110; Karâfi, *ez-Zehira*, III, 385; Mevsili, *el-İhtiyâr*, IV, 360; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, V, 470.

59 Yaman, “Savaş”, *DİA*, XXXVI, 192.

İslâm hukukçuları cihâdın hür, erkek, buluş çağına ulaşmış ve cihâda güç yetirebilecek sağlıklı kimseler için farz olduğunu⁶⁰, hasta ve zayıf durumda olan kimseler⁶¹, kadınlar⁶², çocuk ve akli dengeleri bozuk olan kimseler⁶³, borçlu kimseler⁶⁴, anne ve babasından izin alamayan⁶⁵ kimseler için cihadın farz olmadığını ifade etmişlerdir.⁶⁶

Ülkenin düşman istilâsına uğrama gibi bir tehlike ile karşı karşıya kaldığı ve mevcut ordunun yeterli olmadığı ve seferberlik ilân edildiği durumlarda ise cihâda katılım farz-ı ayn olmaktadır. Bu durumda kadının kocasından, kölenin efendisinden, çocuğun ebeveyninden⁶⁷, borçlunun alacaklısından izin almasına gerek olmadan nefir-i âmm ilânına icabet gerekmektedir.⁶⁸ Devlet başkanının savaş ilân etmesi ve nefir-i âmm'a dönüşen cihadın bağlayıcılığı hususunda mezhepler ittifak etseler de hangi şartlarda tâbi olunacağı ve bağlayıcı hükmün ne olduğu hususunda farklı görüşler dile getirilmiştir. Nefir-i âmmı ilân etmeye yetkili merci olarak devlet reisini gören âlimler, devlet başkanı kötülüğü emretmediği sürece onun emrine itaat edilmesi gerektiğine hükmetmişlerdir.⁶⁹

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İslâm hukuk literatüründe cihâd kelimesi ilk etapta dini emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek, kısaca Allah ile kul arasındaki engellerin kaldırılması yönünde çaba göstermek şeklindeki genel ve kapsamlı anlamı yanında, "Allah yolunda can, mal, dil ve diğer vasıtalarla savaşta elden gelen güç ve gayreti sarf etmek" şeklinde dar manada da alındığı görülmektedir. Fıkıh kitapları konunun hukuki sonuçlarıyla ilgilenmesi bakımından cihâdı daha çok "meşru savaş" kapsamı üzerinden izah etmişlerdir.

60 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 568; İliş, *Şerhu Minahu'l-Celil*, I, 708; Şâfiî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 226; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, IV, 360.

61 el-Fetih 48/17; et-Tevbe 9/91.

62 Buhârî, "Cihâd", 56.

63 Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebi Dâvud*, "Hudûd", 37 (No. 4402).

64 Muvattâ, I, 593.

65 Buhârî, "Cihâd", 56; Şevkânî, *Neylül'evtâr*, V, 26-27.

66 Şâfiî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 226-228; Serahsî, *es-Siyeru'l-kebir*, I, 128-129; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 568-569; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, V, 229-235, Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, IV, 360; Şevkânî, *Neylül'evtâr*, V, 28.

67 İbn Rüşd, *el-Bidâye*, I, 568.

68 Aynî, *el-Binâye*, VI, 492.

69 Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, III, 177-179; İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, I, 574.

İnsanın canı, aklı, dini, malı ve namusunu kutsal, dokunulmaz olarak nitelendiren İslam dini, adaleti bunun temini olarak bakmış, onun için haksızlığın ve zulmün giderilmesi, fitnenin yok edilmesi ve İslam devletinin güveligini temin altına alınması için cihâdî önleyici bir tedbir ve araç olarak görmüştür.

Harb ve kıtal kavramları bir yönüyle cihad kavramı içerisinde dahil olmakla birlikte başka bir yönüyle cihad kavramı dışında mütalaa edilebilmektedir. Ancak fetih ve gazâ kavramları bütünüyle cihad kavramı içerisinde yer almaktadır.

Harp iki kişi veya iki düşman grup arasında birinin diğerine üstünlük sağlamak ya da yenmek maksadıyla mücadele, savaşı ifade etmektedir. Bunlar devletlerarası ilişkilerdeki ve toplumlar arasındaki diplomatik, stratejik, ekonomik, kültürel, eğitim, teknoloji, iletişim, istihbarat, askeri vs tüm ilişkiler doğrultusunda düşman tarafa karşı üstünlük sağlamak amacıyla yapılan mücadeleyi ifa etmektedir. Harp teriminin Kur'an-ı Kerim ve Hadislerdeki kullanımlarına ve günümüzdeki istimaline bakıldığında, harp sıcak savaş anlamına geldiği gibi soğuk savaş için de kullanılmaktadır. Buradan hareketle bu mücadele "Allah rızası" için yapılıyorsa, cihâd kavramı içinde dahil edilirken, aynı mücadele sırf dünyevi bir menfaat için yapıldığında ise cihâd kavramının dışında kalmaktadır.

Kıtal kelimesi genellikle sıcak savaş ve silahlı çarpışma anlamında kullanılmaktadır. Buna göre kıtal terimi sıcak savaş anlamında duruma göre "Allah'ın rızası" gözetildiğinde cihâd lafzıyla eş anlamda "gaza" kelimesiyle kullanılırken, dünyevi çıkar ve menfaat gibi bazı durumlarda ise cihâdın kapsamına dahil olmadığı görülmektedir.

Gazâ terimi savaş anlamında kullanılmakla beraber özellikler İslâmiyet'i yaymak, Müslümanların yönetimindeki toprakları yahut nüfuz alanını genişletmek maksadıyla gayrimüslimlerin yaşadıkları coğrafyalara yönelik yapılan savaş ve gayretler uğrunda akınlara katılmak ve cenk etmek anlamını taşımaktadır. 'Gazâ' terimi sırf "i'lâ-yi kelimetullah" için fethi ulaştıran bir vasıta ve bu gaye üzerine yapılan cenktir. Bu anlamda gazâ terimi dünyevi çıkar uğruna yapılan kıtalden farklıdır.

Gazanın sonucundaki zafer için kullanılan "fetih" kelimesi ise Müslümanların "Allah'ın rızası" için "i'lâ-yi kelimetullah" uğruna gayrimüslimlerden elde ettikleri topraklar üzerindeki hakimiyetlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla "fetih" tarihte ve günümüzde bilinen diğer istilâ ve sömürü savaşlarından ayırmak amacıyla kullanılan bir ifadedir.

Fıkıh literatüründe cihâd konusuna yer veren fakihlerin çoğunluğu gazâ ve fetih anlamındaki cihâdın, düşman saldırısını püskürtmek, fitne ve zulmü bertaraf etmek amacıyla yapılacağına hem fikir olmuşlardır. Cihadın gerekliliği konusunda bu iki neden dışındaki diğer hususlarda ise ihtilâf etmişlerdir. Çağdaş dönem İslâm hukukçuları da bu konu hakkında klasik ulemanın ittifak ettiği iki nedeni kabul etmekle beraber gayrimüslimlerle olan ilişkilerde daha çok Müslümanların genel durumunu göz önünde bulundurarak sulh ve barış ekseninde hareket edilmesi fikrini benimsemişlerdir.

İslam hukuk literatüründeki savaş ile ilgili harp, kıtal, gaza, fetih ve nefir gibi kavramlar sadece öldürme, yok etme ve işgal ile ilgili değildir, onun temelinde ulvî bir gaye yatmaktadır. Cihâd da bu kavramların mayasıdır. Bu kavramlar ne kadar Allah rızasına uygun olarak kullanılır ve uygulanırsa o kadar değerlidir. Dolayısıyla Kur'an ve hadislerde cihâd ve kıtal kelimelerinin geçtiği birçok yerde "fi sebilillah/Allah yolunda" ifadesi yan yana gelmekte ve kıtalın i'lâ-yi kelimetullah amacıyla yapıldığında ulvî bir değer kazanacağı vurgulanmaktadır.

Günümüzde bazı Müslümanlar tarafından cihâd kavramı asli maksadına aykırı kullanılmaktadır. İçinde "Allah rızası" ve "Allah yolunda" gibi yüce bir değer taşıyan cihad, kimi Müslüman gruplar tarafından sırf çıkar uğruna birbirleriyle uğraşan ve birbirlerini katleden araç haline sokulmaya çalışılmıştır. Hâlbuki savaş haklı sebepler doğrultusunda gayrimüslim düşmana karşı yapılır. Günümüz Müslümanların batı dünyasına karşı eğitim, kültür, teknoloji, sanat, savunma, finans, sağlık, sanayi gibi devleti ve toplumu güçlü kılan alanlarda düştüğü durum göz önüne alındığında asıl üzerinde durulması gereken en önemli kavramlardan bir tanesi cihâd kapsamı içindeki harp kavramıdır. Günümüzde Müslümanların gayrimüslimler arasındaki mücadele bu kapsam içinde değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Akalın, Şükrü Halûk, *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Atsız, Nihal, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2014.
- Aynî, Ebû Muhammed Muhammed b. Ahmed, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1990.
- Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Muhammed, *Serhu'l-Înâye Ale'l-Hidâye*, Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kâmusu*, Ankara: Gündüz Yayınları, 1996.

- Buğda, Alimcan, “İslâm Savaş Hukûkunda Nefir-i Âmm (Genel Seferberlik)”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34/2 (2019), 353-384.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu’s-sahîh*, Beyrut: Dâru Takvi’n-Necât, 2001.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Ahkâmu’l-Kurân*, Beyrut: Dâru İhyâu Tûrâsi’l-Arabî, 1992,
- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed *Zâdu’l-meâd*, Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1994.
- Çetintaş, Recep, “İslam Hukukunda Gayrimüslimlerle İlişkiler Bağlamında Cihad Anlayışı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 31 (2018), 25-53.
- Debûsî, Abdullah b. Ömer, *Takvimu’l-edille fi usûli’l-fikh*, Beyrut: Mektebetu’l-Asriyye, 2006.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eşâs es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriye, ts.
- Ebû Zehra, Muhammed, *el-Alâkatu’d-devliyye fi’l-İslâm*, Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1995.
- Fayda, Mustafa. “Fetih”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: 1995, XII, 467-470.
- Hallâf, Abdulvehhâb, *es-Siyâsetü’ş-şer’iyye ve nizâmü’d-devleti’l-İslâmiyye*, Beyrut: Kütübi’l-ilmîyye, 2016.
- Heyet, *Mu’cemu’l-vasît*, Kahire: Mektebetu’ş-Şurûku’d-Devliyye, 2004.
- Heykel, Muhammed Hayr, *el-Cihâd ve’l-kutâl fi’s-siyâsetu’l-şer’iyye*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, ts.
- İbn Abdisselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn, *Kavâidü’l-ahkâm*, Kâhire: Mektebetü Külliyyâti’l-Ezheriyye, 1991.
- İbn Ârabî, Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu’l-Kurân*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmîyye, 2003.
- İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed, *el-Kavâini’l-fikhiyye*, Beyrut: el-Mektebutü’s-Sekâfiyye, ts.
- İbnü’l-Hümmam, Kemâlüddin Muhammed b. Abdulvahid es-Sivasî, *Fethu’l-Kadir*, Beyrut: Darü’l-Fikr, ts.
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ’ İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, Beyrut: Dâru’l-Hicret, 1997.
- İbn Kudâme, Muvaffaküddin, *el-Muğni*, Lübnan: Beytu’l-Efkârü’d-Devliyye, 2005.
- , *el-Kâfi*, Riyad: Dâru’l-Hicr, 1997.
- İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, Kahire: Dâru’l-Maârif, ts.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. el-Kurtûbî el-Hafîd, *Bidâyetu’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-ilmîyye, 2003.
- İbn Teymiyye, Ebü’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm, *Mecmûu’l-fetâvâ*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmîyye, 1987.
- İlîş, Muhammed, *Şerhu Minahu’l-Celîl alâ Muhtasari’l-Allâme Halîl*, Libya: Mektebetü’n-Necek, ts.
- Mâlik b. Enes, *Muvattâ*, Beyrut: Dâru Garbi İslâmî, 1997.
- Kafadar, Cemal, “Gazâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: 1996, XIII, 427-429.
- Karâfi, Şihabüddin Ebu’l Abbas Ahmed b. İdrîs, *el-Zehîra*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmîyye, 1994.
- Kâsânî, Ebû Bekir b. Mesûd, *Bedâiu’s-sanâi fi tertîbu’ş-şerâi’*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmîyye, 1986.
- Köse, Saffet, “Cihad Şiddete Referans Olabilir Mi?”, *İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi*, sy. 9 (2007), 37-70.
- Mahmud Abdurrahman, *Mu’cemu’l-mustalahât*, Kahire: Mektebetu’ş-Şurûki’d-Devliyye, 2004.

- Mâverdi, Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Havi'l-kebir*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, Kahire; Mektebe Mustafa el-Bâbi, 1975.
- Öner, Necati, *Klasik Mantık*, Ankara: Bilim Yayınları, 1996.
- Önkâl, Ahmed, "Gaza" *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 2000, III, 31-32.
- Özel, Ahmet, "Cihâd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: 1993, VII, 527-528.
- Özdemir, Ahmet, *İslam Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeni ve Savaş Hukuku*, Ankara: Murat Kitapevi, 2017.
- Pezdevî, Ebu'l-Hasen Ebu'l-Usr Fahu'l-İslam, *Usûlü'l-Pezdevî (Keşfu'l-Esrar ile birlikte)*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Râzi, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn b. Ali, *et-Tefsîru'l-kebir ve Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1981.
- Serahsî, Ahmed b. Ebî Sehl, *Usûlü's-Serahsî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.
- , *Şerhu Kitâbu's-Siyeri'l-kebir*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Şâban, Zekiyüddin, *İslam Hukuk İliminin Esasları*, (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Şâfiî, Muhammed İdris, *el-Ümm*, Beyrut: Dâru'l-Vefâ, 2001.
- , *Ahkâmu'l-Kurân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014.
- Şeyh Nizâmî, Burhanpurulu, *el-Fetavâ'l-Hindîyye*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-evtâr min esrâri Müntekâ'l-ahbâr*, Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 2005.
- Şimşek, Muhammed Said, "Fetih Süresi", *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 2000, II, 349-350.
- Şîrâzî, İbn İshâk, *el-Mühezzeb*, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1996.
- Terzi, Mustafa Zeki, "Savaş", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: 2009, XXXVI, 194-196.
- Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ, *es-Sünen*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kurân Dili*, İstanbul: Azim Yayınları, 1992.
- Yaman, Ahmet, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, Ankara: Fecr Yayınevi, 1998.
- , "Savaş", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: 2009, XXXVI, 189-194.
- Yiğit, İsmail, "Tebük Gazvesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: 2011, XI, 228-230.
- http://mawdoo3.com/D8%A%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81_D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B1%D8%A8 (erişim tarihi: 05.11.2020).